

ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Інформаційно-аналітичний бюлетень

Українсько-Американського

Бюро захисту прав людини

Випуск 9

Київ – Харків

1994

Редакційна колегія

Зіновій АНТОНЮК(заст. гол. редактора)

Наталія БСЛІЦЕР

Семен ГЛУЗМАН

Євген ГОЛОВАХА

Володимир ЖМИР

Євген ЗАХАРОВ (гол. редактор)

Віталій КРЮКОВ

Мирослав МАРИНОВИЧ

Всеволод РЕЧИЦЬКИЙ

Леонід ФІНБЕРГ

Бюлетень верстається на комп'ютерах, наданих міжнародним фондом «Відродження» і видається при підтримці американської правозахисної організації «Union of Councils» та харківського видавництва «Фоліо».

Т О Ч К А З О Р У

ЦИФРИ і ФАКТИ

1. Кількість осіб, засуджених в Україні до смертної кари

Всього:

у 1992 р. – 79

у 1993 р.– 117

в тому числі:

за ст. 93 КК України

(умисне вбивство при обтяжуючих обставинах) у 1992 р.– 77 у 1993 р.– 117

по ст.117 ч.4 КК України (згвалтування) у 1992 р.– 2

2. Виконано вироків у відношенні осіб, засуджених до смертної кари (з урахуванням осіб, вироки щодо яких набрали чинності в даному періоді, а засуджені вони були раніше)

у 1992 р. –103

у 1993 р.– 78

3. Кількість осіб, засуджених до смертної кари, вироки відносно яких скасовані чи змінені в касаційній і наглядачній інстанціях

у 1992 р.– 14

у 1993 р.– 11

4. Кількість осіб, щодо яких прийнято рішення про помилування

у 1992 р. –6

у 1993 р.– 1

5. Кількість смертних вироків у 1994 р. (за станом на 1 жовтня) – 200.

6. Число зареєстрованих в СРСР злочинів на 100.000 населення за роками та структура злочинності.

	1985		1986		1987		1988		1989	
	число	%	число	%	число	%	число	%	число	%
Всього зареєстровано злочинів	750	100	710	100	635	100	653	100	856	100
в.т.ч. проти громадської безпеки, громадського порядку та здоров'я населення	207	27.5	196	27.6	172	27.1	168	25.8	197	23.0

проти особистої власності громадян	200	26.7	171	24.1	171	26.9	229	35.1	354	41.3
проти соціалістичної власності	144	19.2	122	17.0	112	17.6	116	17.7	155	18.1
проти здоров'я, свободи та гідності особи	78	10.4	60	8.5	52	8.2	52	8.5	67	7.9
господарських	62	8.3	102	14.4	80	12.6	45	6.8*	42	4.9*
проти порядку управління	34	4.5	33	4.6	27	4.2	21	3.2	21	2.4
посадових	15	2.0	16	2.3	13	2.1	11	1.6	10	1.2
інших	11	1.4	10	1.4	8	1.3	8	1.3	10	1.2

7. Рівень злочинності на 100.000 населення у деяких республіках СРСР

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1992
СРСР в цілому	750	710	635	653	856	963	—
в т.ч. РРФСР	984	925	813	830	1096	1240	2761
УРСР	490	487	464	472	623	713	922
БРСР	584	541	479	479	650	738	937
Литва	596	570	547	577	843	995	
Молдова	546	501	494	765	940	986	11081
Латвія	968	847	808	855	1106	1296	
Естонія	965	807	733	772	1213	1505	

8. Рівень злочинності неповнолітніх у віці 14-17 років на 10.000 осіб відповідного віку

	1988	1989	1990
СРСР	106	128	133
РРФСР	165	195	200
УРСР	71	90	97
БРСР	79	112	127
Литва	82	112	117
Молдова	91	102	104
Латвія	240	237	221
Естонія	185	178	161

9. Число засуджених в СРСР за вироками судів, що набрали законної сили (тисяч осіб)

	1985	1986	1987	1988	1989
Всього засуджено	1269.5	1217.5	907.0	679.2	684.1
в т.ч. за розкрадання державного та громадського майна	192.1	166.7	115.1	89.4	91.9
за дрібні розкрадання державного або громадського майна	32.0	25.9	24.5	17.5	14.1
за злочини проти особистої власності громадян					
а) крадіжці	178.2	161.3	123.4	113.9	124.5
б) пограбування та розбій	56.8	42.5	33.2	32.0	40.7
за спекуляцію	20.5	24.1	17.8	15.0	10.1
за обман покупців	13.6	18.3	15.8	13.9	14.8
за самогоноваріння	2.0	5.4	6.1	6.2	3.0
за навмисне убивство та замах на убивство	18.7	14.6	12.2	11.2	13.2
за навмисні важкі тілесні пошкодження	34.8	26.4	21.4	21.1	25.2
згвалтування та замах на згвалтування	22.6	20.5	18.3	16.3	17.2
злочини пов'язані з наркотиками	25.6	33.6	26.8	14.4	12.2
за хуліганство	161.1	133.9	94.5	63.7	61.3
за порушення безпеки руху та експлуатації транспортних засобів, що потягло важкі наслідки	29.4	26.5	21.9	20.3	22.1

10. Структура засуджень в СРСР

	1985	1986	1987	1988	1989
Всього у %	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
в т.ч.	42.5	37.7	33.7	34.1	35.8
до позбавлення волі					
до умовного позбавлення волі	8.5	7.4	7.0	6.7	6.8
до позбавлення волі з відсрочкою виконання вироку	9.3	9.8	11.0	12.9	13.1
до виправних робіт без позбавлення волі	21.8	24.3	25.3	25.8	23.7
до умовного позбавлення волі або виправних робіт	3.8	3.9	4.8	6.4	7.3
до штрафів	9.7	16.0	17.0	13.3	12.7
до інших покарань	1.7	0.9	1.2	0.8	0.6

11. Чисельність засуджених (тисяч осіб) за вироками судів, що набрали законної сили у деяких республіках СРСР

	1985	1986	1987	1988	1989	1990
СРСР в цілому	1269.5	1217.5	907.0	679.2	684.1	809.1*
РРФСР	837.3	797.3	580.1	427.0	437.0	537.7
УРСР	173.9	167.6	124.9	91.0	90.1	104.2
БРСР	38.7	33.8	25.1	21.7	24.3	29.8
Литва	11.6	11.7	9.4	8.0	7.5.....	
Молдова	15.4	14.9	10.8	9.1	9.4	10.4
Латвія	13.0	11.2	9.0	7.9	7.4	7.2
Естонія	6.7	6.7	5.0	0.5	3.3.....	

* – без даних по Литві та Естонії

12. Чисельність засуджених за окремі види злочинів за вироками судів, що набрали законної сили

Республіки		СРСР	в тому числі			
Види злочинів	Роки		РРФСР	УРСР	БРСР	Каз. РСР
Розкрадання державного або громадського майна	1985	152057	120339	27350	7539	13276
	1988	89447	51973	13693	3813	6457
	1989	91868	54724	14770	4248	5788
Крадіж особистого майна	1985	178218	122390	21578	5405	9580
	1988	113948	72247	15116	3609	7856
	1989	124490	80412	16002	4408	7664
Умисне вбивство, без урахування замахів на убивство	1985	12557	8457	1390	249	1009
	1988	9533	5898	1244	228	734
	1989	11753	7360	1569	2/1	909
Хуліганство	1985	161093	115896	17473	5008	8982
	1988	63748	44657	7320	2064	4198
	1989	61323	42855	7351	2518	3177
Самогонування	1985	1979	1315	364	43	39
	1988	6192	2169	3124	400	64
	1989	3020	1267	1291	264	34
Порушення правил безпеки руху	1985	29407	16142	4827	864	1813
	1988	20272	10545	3671	627	1348
	1989	22124	11879	3892	793	1400
Злочини, пов'язані з наркотиками	1985	25627	11533	6491	23	2561
	1988	14442	6481	2684	123	1887
	1989	12167	5057	2220	120	2145

Умовна статистика

13. Причини смерті в СРСР та трьох слов'янських республіках у 1989 р.

	Все населення		Місто		Село	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
Всього померло від усіх причин	1400409	1474126	867.691	899228	532718	574898
РРФСР	762273	821470	527505	560966	234768	260504
УРСР	282731	317859	165117	175639	117614	142220
БРСР	50926	52553	24656	22598	26270	29955
У тому числі від нещасних випадків, убивств, самогубств та інших зовнішніх випадків – всього	234940	73414	147575	47448	87365	25966
РРФСР	142848	43340	95378	30391	47470	12949
УРСР	40117	12359	24328	7817	15789	4542
БРСР	7764	2140	4223	1188	3541	952
З того: від нещасних випадків, пов'язаних із транспортними засобами – всього	58479	16235	34198	11073	24281	5162
РРФСР	32404	9271	20371	6864	12033	2407
УРСР	10535	2881	6014	1888	4521	993
БРСР	1973	497	1038	307	935	190
від отруєнь алкоголем – всього	15597	3897	10041	2483	5556	1414
РРФСР	10310	2643	6897	1715	3413	928
УРСР	3606	776	2155	449	1451	327
БРСР	731	156	392	94	339	62
від харчових випадкових отруєнь – всього	13245	5470	8228	3172	5017	2298
РРФСР	8427	3338	5512	2042	2915	1296
УРСР	2400	1088	1331	589	1069	499
БРСР	484	152	232	58	252	94
від випадкових падінь – всього	8516	4390	6318	3519	2198	871
РРФСР	4515	2704	3663	2340	852	364
УРСР	1649	677	1181	505	468	172
БРСР	338	111	255	77	83	34
від нещасних випадків, викликаних вогнем – всього	4468	2913	2534	1452	1934	1461
РРФСР	2654	1409	1644	819	1010	599
УРСР	520	367	303	219	217	148
БРСР	133	81	42	27	91	54
від випадкових утоплень – всього	18364	4136	10394	1893	7970	2243
РРФСР	10532	1899	6636	1129	3896	770
УРСР	3097	629	1705	306	1392	323
БРСР	678	130	396	63	282	57
від нещасних випадків, зв'язаних з вогнепальною зброєю – всього	775	64	412	26	363	38
РРФСР	391	35	201	15	190	20
УРСР	69	4	36	1	33	3
БРСР	22	1	12	–	10	1
від самогубств – всього	46271	14007	29234	9686	17037	4321
РРФСР	29462	8555	19569	6216	9893	2339
УРСР	8334	2600	4918	1713	3416	887
БРСР	1774	436	928	260	846	176
від убивств – всього	20747	7042	15058	4771	5689	2271
РРФСР	13937	4590	10110	3175	3827	1415
УРСР	2578	1133	1979	765	599	368
БРСР	464	228	302	123	162	105

Підготував З.П.Антонюк

ПРАВО НА ЖИТТЯ: ПРОБЛЕМА СМЕРТНОЇ КАРИ

СЮ. Захаров

Право на життя – найголовніше з усього комплексу прав людини. Вартість людського життя не йде у жодне порівняння з іншими вартостями. В той же час сьогодняшня ситуація в Україні характерна тим, що цей начебто загально прийнятий постулат ігнорує і держава, і суспільство, і громадяни... Різко зросла смертність від неприродних причин (див. стор. 3-4). Люди гинуть наче на війні. Убивства, дорожньо-транспортні пригоди, виробничі травми із смертним закінченням, особливо на шахтах, отруєння неякісними продуктами та сурогатами алкоголю. Зросла кількість самогубств, їх значно більше ніж убивств. Зростання кількості серцево-судинних захворювань, психозів, епідемій, хвороб, які вчора вважалися вже знищеними, а сьогодні знову загрожують життю людей – холера, чума, дифтерія, сибірка... Причини доволі явні – зруйнована економіка, банкрутство держави через неієздатність більшої частини владних структур, різке погіршення матеріального становища людей, важкий стан медицини.

Ця праця присвячена тільки одному з аспектів порушення права на життя – карі смерті. Зроблена спроба розглянути, яку мету має перед собою смертна кара і до яких наслідків вона приводить. У статті використано матеріали брошури «Против смертной казни», Москва, 1992 г.

Хоча кількість скараних невелика у порівнянні з кількістю померлих від неприродних причин, питання правомірності смертної карі видається дуже важливим. Безумовно, право держави позбавляти життя своїх громадян перебуває у прямому конфлікті з правом людини на життя, свободу та особисту безпеку, хоч у Загальній декларації прав людини і не сказано нічого про смертну кару. Якщо заповідь «не вбивай!» – головна у відносинах між людьми, то жодне суспільство не спроможне ухилитися від відповіді на моральне запитання, чи можуть повноваження держави так суттєво перевищувати норми людського спілкування та співжиття? Як кримінальне покарання смертну кару відділяє прірва навіть від позитивного ув'язнення, адже це ні з чим не порівняльне покарання не тільки для рокованого, але й для членів його сім'ї.

Прообразом смертної карі був варварський звичай кровної помсти. З виникненням держави він набуває публічного характеру і перетворюється на кримінальне покарання, здійснюване від імені державної влади.

У доповіді, поданій ООН у 1988 р., стверджується, що смертна кара не дає більшого стримуючого ефекту, ніж позитивне позбавлення волі. Кількість убивств у країнах, де була смертна кара, не збільшується після її скасування. Так, у Великобританії у 1965 р. було як експеримент скасовано смертну кару за вбивство. Динаміка убивств за наступні п'ять років показала, що негативного ефекту не сталося, і парламент скасував її остаточно. У США смертна кара скасована у 13 штатах із 50 і ефекту стримування за нею в інших штатах не спостерігається. За статистику у США, Італії та СРСР на 100 тисяч населення припадає по 8-9 убивств за рік, але підхід до смертної карі прямо протилежний: в Італії без неї обходяться понад 40 років, у країнах колишнього СРСР вона збережена, а в США діє у більшості штатів. Ці факти свідчать про відсутність кореляції між застосуванням смертної карі та кількістю убивств.

Чи багато ми знаємо про практику та масштаби застосування смертної карі у нашому суспільстві? Інформація про них була з 1934 року до недавнього часу цілком засекреченою. Тільки у січні 1991 року деякі дані було оприлюднено. Окремо по Україні статистика не публікувалася.

Жодна держава не знала таких масових страт, взяття та розстрілів заручників, розстрілів за списками, розстрілів людей, яких виправдав суд. Тільки за офіційними даними 1917-1919 рр. позасудовими органами ВЧК було розстріляно 6671 особу, у 1920 р. військовими трибуналами було засуджено до смертної карі 6541 особу, а з 1921 по 1934 р. до смертної карі було засуджено 647980 осіб. Ці цифри далеко не повні. І якщо надалі кількість смертних покарань і зменшилася, але відбулося значне розширення сфери застосування смертної карі. У 60-і роки вона стала застосовуватися за господарські злочини. Держава жорстоко переслідувала тих, хто хотів економічної свободи. Замах на державну власність карався не менше, ніж зумисне убивство за обтяжливих обставин. До речі, новий закон, що робив покарання жорстокішим, було введено з порушенням усіх правових принципів, і він мав зворотну силу. Наскільки небезпечний цей інструмент видно з того, що введення смертної карі за деякі види згвалтування, наприклад, у 1962 році викликало зростання числа убивств – злочинці воліли не залишати жертву згвалтування живою.

З 1962 по 1989 рік в СРСР було страчено 21075 осіб, тобто в середньому біля 750 осіб за рік, що складало 1/3 смертних вироків усього світу. За числом смертних кар СРСР твердо займав перше місце у світі і у 3-5 разів випереджав реакційні та фашистські режими Іраку, ПАР та Нігерії. У США за цей період було страчено у 22 рази менше.

Як пише суддя Конституційного Суду Російської Федерації О.Л.Кононов, «застосування смертної карі в СРСР в таких безпрецедентних розмірах не може бути виправданим будь-якими історичними чи культурними традиціями, складнощами політичної ситуації, рівнем та характером злочинності, міркуваннями доцільності, як і іншими раціональними цілями, а зумовлене перш за все тривкою репресивною скерованістю кримінальної політики, крайньою відсталістю правової свідомості, спотворенням моральних вартостей».

Які ж аргументи звичайно наводять на виправдання смертної карі? Найпоширеніший – твердження про її стримуючий вплив на можливих злочинців. Але це не підтверджується ні статистичними дослідженнями, ні даними криміналістів. Особи, що скоюють тяжкі злочини, або зовсім не задумуються про наслідки, або розраховують на те, що їх не буде затримано і засуджено. Тільки 5-10% убивств є заздалегідь обдуманими.

Другим аргументом за смертну кару називають позбавлення злочинця можливості знову скоїти злочин.

Але при сучасному арсеналі засобів ізоляції посилення на такий аргумент не може братися до уваги. Особливо це стосується ірраціональних убивств. Що стосується раціонально організованих убивств на політичному ґрунті чи в результаті зіткнення між різними мафіозними кланами, то слід визнати цей аргумент за вагомий. Із зміною політичної ситуації в країні, допомога сильних світу цього може різко зменшити термін покарання позбавленням волі замість смертної кари. Так, наприклад, працівники НКВС, що застосовували тортури, не потрапивши під вирок смерті разом з Берією, вийшли на волю одразу після зняття Хрущова, не відсидівши належних їм термінів. В той же час не можна не бачити, що смертна кара у випадку злочинів на ґрунті тероризму та міжнародних конфліктів, як зазначав А.Д. Сахаров, «є тільки каталізатором більш масового психозу, беззаконня, помсти та жорстокості». Згадаймо недавній приклад загибелі ні в чому невинних людей за страту убивць Індіри Ганді.

При виправданні смертної кари посилюються також на громадську думку. Справді, в Україні, як і в багатьох інших країнах, – більшість населення за смертну кару. Слід пам'ятати, що такі речі не можуть вирішуватися на референдумі. Якщо сьогодні провести плебісцит з питання про скасування смертної кари в Англії чи, наприклад, у католицькій Італії, то мало ймовірно, що смертна кара буде відкинута. Крім того, часто після скасування смертної кари у багатьох країнах (наприклад, у ФРН) громадська думка серйозно змінюється.

На виправдання смертної кари наводиться ще один аргумент – принцип необхідної справедливої відплати. Але спроба реалізувати цей принцип з допомогою смертної кари приводить до сваволі та несправедливості на практиці. Як писав член Верховного Суду США Т.Маршалл «реалії смертної кари такі, що часто не характер злочину, а національна чи соціальна належність або політичні погляди звинуваченого відіграють вирішальне значення при вирішенні питання, приректи його на смерть чи дарувати життя».

Правоохоронна система слабує тим же, що й суспільство в цілому. Смертна кара у руках її може не тільки не служити справедливій відплаті, але й цілковито дискредитувати сам принцип суспільної справедливості. Скільки було страчено в СРСР невинних людей, наприклад, як у сумнозвісній «вітебській» справі? Скільки небажаних свідків, як наприклад, директор Єлисеєвського гастроному у Москві Соколов, було уєунуто? Невідомо. Але ж наслідки смертної кари незворотні. Вже тільки одна ця обставина – можливість загибелі невинних – має, як на мене, заставити законодавця задуматися над скасуванням смертної кари. Принцип відплати перекреслюється тим, що які б досконалі не були процесуальні процедури, але судові помилки неминучі. Так, наприклад, у США з 1900 по 1985 рік було страчено 25 невинних людей. Скільки було засуджено і страчено невинних людей в СРСР за нашої закритості та масштабів?

Іншим суттєвим запереченням смертної кари є потреба в професійних виконавцях. Як показують результати соціологічних досліджень, ніхто з тих, що виступають за смертну кару, не хотів би, щоб катами були їхні близькі – чоловіки, сини, друзі. Суспільство, вибираючи засобом покарання смертну кару, накладає на деяких своїх членів тавро людей, яких всі цураються.

Нарешті, не можна не бачити, що сам факт узаконення права позбавлення життя веде до його знецінення в очах громадян, що тягне за собою зростання злочинності. Кількість злочинів проти життя людей безпосередньо залежить від того, наскільки це суспільство цінує оте життя. І не людська то справа – вирішувати питання життя та смерті.

Які ж перспективи скасування смертної кари? На жаль, сьогодні сподіватися на це не можна. До цього не готові ні громадська думка, ні законодавець. Скасування смертної кари може потягнути за собою відродження звичаю кровної помсти, лінчування злочинця прямо у залі суду. Прецедент такий мав місце у Грузії. Якщо суспільство вважає, що злочинцю треба відплатити смертю, а держава відмовляється це зробити, то знайдуться охочі вчинити акт помсти своїми руками. Необхідно готувати суспільство до скасування смертної кари. Противники смертної кари повинні частіше виступати у пресі, по телебаченню із своїми аргументами та доказами. Також слід готувати програму скасування смертної кари та поступово обмежувати категорії громадян, відносно яких вона може бути застосована.

Необхідно також удосконалювати кримінальне та кримінально-процесуальне законодавства, а також інформування суспільства про вироки смерті. Слід відзначити, що українське законодавство прогресує в цьому відношенні.

У ст.21 проекту Конституції України, що опублікований був 1 липня 1992 р., сказано: «Смертна кара до її скасування може використовуватися у відповідності із законом як виняткова міра покарання за найтяжчі злочини і тільки за вироком суду». У новій редакції проекту Конституції від 26 жовтня це положення значно покращене: «Смертна кара до повного її скасування може використовуватися у відповідності із законом як виняткова міра покарання за зумисне убивство і тільки за вироком суду присяжних». Кількість злочинів, за які може бути визначена смертна кара, суттєво скоротилася. За станом на 26 квітня 1994 р. покарання у вигляді смертної кари передбачалося статтями КК 58, 59 (замах на життя державного діяча чи представника іноземної держави), 60 (диверсія), 93 (зумисне убивство за обтяжуючих обставин), 190-1 (замах на життя працівника міліції або народного дружинника, а також військовослужбовця у зв'язку з їх діяльністю в охороні громадського порядку за обтяжливих обставин), а також рядом статей, що діють в період військового стану. Слід також відзначити заборону приводити у виконання смертні вироки в період надзвичайного стану (Закон про надзвичайний стан). В той же час не можна не бачити, що професійний менталітет тих, хто застосовує право, свідчить, що 90% з них вимагає збереження інституту смертної кари. Радісно було зустрінути й Указ нового Президента України Л.Д.Кучми про посилення боротьби із злочинністю при застосуванні

найжорстокіших мір покарання. Інше соціологічне дослідження, проведене у Львові, показало, що тільки 50,8% опитаних виступають за смертну кару. Якщо говорити про ставлення до в'язнів взагалі, то тільки 2,8% киян вважає, що з ними треба поводитися жорстокіше, ніж це робиться сьогодні. Виходить, що громадяни краще, ніж представники влади, розуміють, що жорстокість породжує тільки ще більшу жорстокість та безпринциповість суспільства в цілому, що веде в кінцевому результаті до зростання злочинності. Чому б панам владоможцям не згадати слів свого колишнього вождя і вчителя Карла Маркса: «Що за держава, яка не знає кращого засобу для захисту, ніж кат, і яка проголошує власну жорстокість загальним законом?»

Слід було б також нагадати, що саме Україна була одною з держав-ініціаторів прийняття у грудні 1989 року другого Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, що має на меті скасування смертної кари і який набрав сили 11 липня 1991 року, і було б природним, щоб Україна ратифікувала його. На 31 березня 1993 р. учасниками другого факультативного протоколу стали 17 держав.

Необхідно також добиватися виконання в нашій країні резолюції Економічної та Соціальної Ради ООН про заходи, що гарантують захист прав тих, хто засуджений до смертної кари, прийняти положення про обов'язкове оскарження або перегляд вироку, встановити максимальний вік, після якого людина не може бути засуджена до смертної кари або страчена, щорічно публікувати з кожного виду правопорушень, з яких передбачена смертна кара, інформацію про застосування смертної кари, включаючи число осіб, засуджених до неї, число фактично страчених, число осіб, що перебуває в ув'язненні за вироком смертної кари і число випадків, коли виносилося рішення про помилування. Відповідна інформація публікується у цьому виданні (див. стор. 1), і ми змушені констатувати, що за тими показниками Україна значно випереджає багато країн третього світу.

ДАР ЖИТТЯ

Т.О. Возняк

Доволі часто доводиться зустрічатися з майже повним нерозумінням сенсу життя людини. Причому в щораз драстичніших формах. Людину переслідують питання – навіщо воно, яким воно повинно бути і чому. Загальною думкою нашодень стало, що, як мінімум, життя повинно бути щасливим. Однак, чому саме щасливим, і що є щастя – належної відповіді теж знайти людині не просто. Найпростіша з них окреслить це щасливе життя як безтурботність чи якийсь черговий гедонізм. Причому саме найпримітивніші форми гедонізму все більше і більше задомінують в громадській думці. А масмедіа, спрощуючи їх до легко усвоюваних форм комерційних реклам, доводять примітив до абсолюту і тим все більше додають йому сили. Отже, життя має сенс, коли воно відповідає розрекламованому стандарту щасливого, здорового життя мешканців рекламних кліпів. Інколи цей гедонізм набирає навіть своїх збоченських форм, що й проявилось в недавньому обговоренні евтаназії – умертвлення безнадійно хворих. Людина настільки звикла до думки, що життя це якщо не повальне задоволення, то принаймні безтурботність чи безпроблемність в її суцільному (читай тілесному) житті, що коли вона стикається з власне життям у всій його драстичності, то, виявившись не готовою до цієї зустрічі, вона не тільки сама не бачить сенсу жити таким не дуже приємним, з її погляду, життям до кінця, але й іншому не дає цього первинно даного йому шансу. Для такої людини виглядає безглуздя продовження цього життя в муках. А воно саме таким і є. Складне, часом непривітне, в незгодах, а в решті решт і в очікуванні смерті як в одному з його аспектів. І не кожному вистачає сил протистояти цьому життю як такому. А ще важче не протистояти життю, а **приймати** його. Людина часто не готова приймати життя як те, що власне і робить з неї людину. Вона не готова до тієї думки, що **саме таке життя і саме життя є власне людським в ній як людині**. При цьому під життям я розумію життя-людини-ось-тут-на-землі. І попри всю складність і прикрість життя воно все ж є й **надією** людини, якщо буде прийняте нею як таке, як воно є, буде гідно нею прожито. Людина не має права резигнувати з нього, нехтувати ним, а тим більше виправдовувати це нехтування якимось надміром в цьому житті горя та незгод, бо саме життя є передумовою надії для людини на якесь спасіння. Без нього і ця надія була б неможливою. Тому й непринятною є всяка апологія суїциду чи, тим більше, евтаназії. Хоча, ясна річ, ніхто не забирає у людини право на її особисте рішення. Кожен в цьому житті вільний розпорядитися дарованим йому життям на свій розсуд. Людина тому і людина, що є вільною принаймні в цьому питанні. Однак за всі свої вчинки вона буде відповідати сама. Так само як і сама буде шукати відповіді на запитання, який сенс цього життя. Але вже навіть в самому нашому запитанні про це криється певна лукавність і двозначність. Коли ми говоримо, що вона повинна «відповідати сама», то тим самим наперед закладаємо дві передумови, про які прямо не говоримо – власне себе, як того, перед ким ми відповідальні за своє життя і ще когось, перед ким теж за нього відповідаємо. Якщо мати на увазі себе, то тут неначе все зрозуміло. Я живу цим життям. Це моє життя. Відповідати за нього я можу, якщо ввести часовий фактор, умовно «до» і «після» смерті. Відповідати за життя ще за життя – це відповідати за те, чи воно є належним, і відповідати за його збереження. Однак, якщо я відважусь його позбутись, то перед ким тоді я відповідатиму? Відповідати за своє життя після своєї смерті я можу тільки за умови, що наперед закладу, що в якійсь формі я все ж існуватиму. Тобто наперед закладається моє існування і після смерті. І тоді самогубство вже неначе і не є таким вже й остаточним. Радше навіть певним лукавством. Хоча страх перед цим невідомим у мене залишається, і цей страх перед смертю і є формою відповідальності щодо

неї. Але перед ким я відповідальний за це життя, окрім себе? Ні для кого з нас не є таємницею, що ним може бути тільки той, хто подарував нам це життя. Той я маю на увазі не наших батьків. Ще перед ними зробив це життя можливим, дарував нам можливість існування через сотворений світ і дароване буття певний Хтось, перед яким ми за нього і відповідаємо. Саме Він зробив так, що народившись я не тільки ношу в собі цей світ, але разом з Ним, його Творцем, розбудовую цей світ, чи, якщо бути точнішим, Він через мене його розбудовує. Я є не лише елементом творіння, але і засобом творіння в його руках. Тим самим в своєму житті я не тільки відповідаю за самого себе як за часточку світу і одиноке людське життя, а і за те, щоб цей світ був, існував і розростався. Яким чином я є носієм світу? Та перш за все через мову, яка є і « домом буття » (тобто власне мене), а разом з тим і світом, як тією оселею в якій я живу. Але з другого боку я й розбудовую цей світ, доточуючи, через прорив у Ніщо і його наступне о-мовлення, до цього мови/світу все нові і нові регіони. Таким чином через людину здійснюється не тільки світопідтримча функція мови, але і креативна. Живучи в мові/світі – людина підтримує цей світ, уживаючи його, і разом з тим вона є абсолютно необхідним партнером Творця в його неустанному творенні світу. Таким чином життя людини є підвалиною світу. Але разом з тим через людину омовлюється і нове в ньому, воно з не-о-мовленого-Ніщо через медитативний прорив людини омовлюється в суцільний світ, щоб стати мовою/світом. Це нове в мові/світі осідає в ньому через промовлення, мовлення до людини не-о-мовленого-Ніщо, коли воно до людини розкривається. Отже, промовляти Ніщо може тільки до людини, як людини, що живе-в-світі. Життя людини, таким чином, неначе складається з двох основних нуртів – існування в суцільному/мові та буванні-до-Ніщо, тобто бутті. Таким чином життя людини постає у своїй двоякості. **Людина існує в своєму суцільному і буває в своєму бутті.** Це почасти призводить і до розірваності людини, до її незгоди з самою собою. Але саме у цій розірваності і незгоді з самою собою людина і є людиною. Саме такою їй і слід, очевидно, бути. Якщо б вона була тільки буттям, вона позбавилась своєї сутності і стала богоподібною, а ставши тільки існуванням, вона б стала річчю між речей у царстві повної несвободи.

Таким чином той дар, за який ми відповідальні і перед собою і перед Ним є **двоjakим**, і визначається це людське життя як буття/існування. Власне ця двоякість і є підставою неправильного трактування. Особливо, коли людина не розуміючи своєї двоякості та розколотості прагне єдності, відкидаючи, принаймні в голові, одну з сторін своєї двоякості. Відкинувши суще – вона опиняється в порожнечі, а відкинувши буття – розпластується під тягарем суцільного. Обтяженість людини існуванням чи життям суцільним спокушає її від цього безперспективного суцільного життя позбавитись. Але навіть неначе обмежившись до суцільного людина все ж не може реально розв'язати своєї двоякості, при цьому все ж підспудно мається на увазі, що залишається ще й друга частина цього дару – власне буття. При цьому весь час пропускається той момент, що дар є даром в його двоякості, в його бутті існуванні. Розв'язати цю двоякість людина може тільки через смерть, свою особисту смерть. Під нею розуміється припинення її суцільного існування. Однак, як дійти до цієї розв'язки? Оминувши ці ворота ніхто з нас не в силі, але яким має бути наш шлях до них? Просто позбавити себе життя? Може дійсно, чим швидше ми це питання розв'яжемо, тим швидше позбавимось цієї осоружної двоякості? Існує і така думка. Однак чи не є вона простою спокусою, випробуванням людини чи результатом нерозуміння нею своєї ролі в світі і своїх стосунків з Ним? Живучи людина перебуває в просвіті чи в світлі можливого прояснення до Ніщо. Завіса між людиною-в-світі та Ніщо інколи розривається і людину осяває життєдайним світлом одкровення. Тобто, живучи посполито в світі, людина лише очікує цього осяяння. Але чи можливе таке осяяння в єдності з Ніщо без довгого попереднього, можливо навіть страдницького існування? Це існування є своєрідною передумовою цієї єдності. І таким чином двоякість людини розкривається як надія на єдність. Якщо осяяння є формою креативної функції, власне світобудування, то існування є світопідтримчим перебуванням в мові.

До цього часу ми дивилися на ситуацію з огляду на світ. Однак як все це виглядає з огляду на людину? Попереднє довге існування у суцільному є **шляхом** людини, який єдино і може привести її до остаточного розв'язання її двоякості. Тобто **шлях є передумовою осяяння як спасіння.** Тому ми повинні бачити дар життя як милість, що дарована людині, подавання руки, яку ми не повинні відштовхувати, відмовляючись від життя на користь якоїсь ілюзорної легкості і простоти. Тільки цей дар дає нам шанс остаточно розв'язати ситуацію на користь буття-в, користь спасіння. Однак цей розв'язок можливий тільки після повного прийняття дару зі всіма його незгодами та радостями. Ми повинні пройти свій шлях до кінця, пройти його в **очікуванні, яке звано вірою.** І тоді неприйнятними стають ніякі суїциди чи евтаназії. Зокрема останнє, яке є просто вбивством, бо ж остаточне рішення про позбавлення життя тут приймається не самою людиною, а лікарем чи ще ким-небудь з «рідних». Ми повинні подолати в собі ілюзію, що життя є або розкошуванням (хоча і ним також) єдино в суцільному чи єдино блаженством єдності в бутті. Життя є таким, яким воно є. Це є перебування-у-існуванні-до-буття. Воно і з-дійснюється у існуванні суцільному і з-бувається-до-буття у повній відповідності з своєю двоякістю. І ми повинні прийняти цю двоякість, тобто бути в ній покірними, щоб досягнути остаточного спасіння.

Дар спрямований до кожного з нас. Він не є чимось абстрактним чи всезагальним. Дарування життя полягає в тому, що **саме Він дарує саме тобі**, і ти покорою від-дачуєш, від-даєшся чи від-даровуєшся Йому. Давшись, від-давшись, пройшовши людський шлях у двоякості буття/існування ти сповнюєш заповідане і приймаєш дар. А прийнявши дар – з-дійснюєш Ніщо у світ, Стаєш інструментом творення світу в Його руках, а почасти, може, і спів-творцем цього суцільного світу, бо ти є вільним як буття. І водночас ти **й рятуюєшся у цій двоякості як у шляху до спасіння.** Поза цим життям такого шансу на спасіння людина не має. Тому не

прийняти дар життя означає і не прийняти спасіння, знехтувати цим спасінням, відштовхнути даруючу нам життя люблячу руку. Даруючи нам життя Бог милує кожного з нас. Однак ця любов не проявляється як дарування безпроблемного і без-відповідального життя. Життя дароване нам гідне людини – воно відповідальне. Його любов є діалогом між Ним і нами. Вона потребує від-повіді-на та від-повідальності-за Його слово/дар. Дарувавши буття і світ через одкровення осяяння в спілкуванні людини і Ніщо, він запрошує нас до розмови, до в-слухування і від-повідання. Від-повідь і від-повідальність є шансами людини, щоб ввійти в Нього, в Його слово. Однак, щоб відповідати Йому, я повинен с-прийняти Сказане Ним, тобто Сказане взагалі, Про-мовлене взагалі, все, що О-мовлене у вигляді світу. І тільки виходячи з цього С-казаного (Промовленого) О-мовленого світу я можу дати відповідь на Його слово, на даровані мені Інколи моменти прориву. Тобто я повинен віднести до про- і о- мовленого суцього світу від-повідально, що означає – прийнявши його як дар-промовленого-до-мене. А цей дар-промовленого-до-мене і є дар життя в двоякості його буття/існування. Виходячи з попереднього стає зрозумілим, чому відкидання дару життя є відкиданням промовлення-до-мене, тобто глухота до Слова Божого. Ця глухота і є власне самовбивством. І тільки будучи абсолютно глухим можна виправдовувати вбивство безнадійно хворих. Людина глуха не може і від-повісти. І разом з тим вона є і без відповідальною за все нею чинене. Вона не відповідає ні за що і не може ні на що відповісти. Як вже зауважувалося, така глухота можлива, коли людина колапсує в межах суцього/існування. Маючи справу тільки і єдиною з о-мовленим світом суцього, і не маючи відкритості на Ніщо, вона й оперує в цьому замкнутому, а тому й мертвому світі. В ньому людина мертва вже до смерті. Там вона перетворюється в річ серед речей, тобто мала б бути річчю серед речей. Однак, на щастя людина не може перетворитися в річ вже лише тому, що перестала б тим самим бути людиною. Їй можуть тільки навіюватися такі думки. Кожен з нас, як людина несе в собі свою розімкнутість через буття на Ніщо. А тому кожен може позбутися своєї глухоти та німоти. Ми **можемо** почути і **від-повісти**. Тут «почути» означає – перебуваючи в двоякості існування/буття, прийняти його як належне, і «в» ньому бути від-повідальним, шанувати даровану мені двоякість і пережити її як дарований мені життєвий шлях. А від-повісти означає – будучи від-повідальним за своє життя і у своєму житті відповідати на Його слово – чути і о-мовлювати Його слово у світ, розбудовуючи цей світ і рятуючи тим самим самого себе, бо весь час залишаючи тим самим за собою шанс почути Його ще раз і почути Його остаточно, тобто спастися в єдності з ним. Остаточно і по-справжньому розв'язати двоякість людини, позбутися її павшості-в-світ людина може поєднавшись в бутті з Ним. Однак поєднатися вона може тільки від-повідально пройшовши свій життєвий шлях у вірі, тільки тоді вона позбудеться своєї відірваності від Нього і через відповідь на Його милість буде прийнята Ним і в Ньому.

Шлях смерті як шлях суїциду є волянням ні до кого, а радше до свого суцього. Тобто він є волянням не в той бік. Тут людина повернута спиною до Ніщо і волає до суцього. Мало того – вона і не підозрює своєї двоякості, гадаючи, що є тільки суцього, але все-таки надіючись на якесь блаженство чи хоча б заспокоєння після вчинення самовбивства. Таке самовбивання людини не обов'язково набирає реальних форм. Інколи воно здійснюється чисто символічно. Інколи в рамках мистецьких. Тут важливе двояке відношення вже до суцності людини, коли з одного боку людина зводиться єдиною до цього суцього, а з іншого це суще трактується не як цінність, а радше як м'ясо, матеріал для якихось уможливлених раціональних побудов чи виміщення своїх давніх комплексів. Однак таке світорозбудування нагадує радше мишачу метушню і не має нічого спільного з справжньою креацією. Це лише маніпулювання людськими рештками, тілами, речами, знаряддями. Тим самим людина вбиває сама себе вже тоді, коли бачить в самій собі не Дар Божий, а знаряддя до чогось, тобто просто річ. Це вже стара як світ філософська сентенція. Однак вона буде завжди актуальною. Людині не можна трактувати себе як річ, Вона повинна нести себе як вогник буття до кінця. О-речовлення людини є передумовою виправдання суїциду. О-речовлене, о-сущене існування не може знайти виправлення свого продовження в самому собі і тому йому здається, що і все людське життя не має жодного сенсу. Бо ж навіщо тоді життя, коли воно таке тяжке? І взагалі чи хтось його давав? А якщо ні, то я можу ним розпорядитися, ні на що не оглядаючись. Така о-сущена людина стає безвідповідальною щодо свого людського життя і без-відповідальною щодо Бога. На Його дар вона не хоче від-повісти. Але не приймаючи дару людина не приймає і надії. Остаточна єдність у бутті і остаточна свобода виглядають для неї недосяжними, ба навіть не осмислюються нею. Тому така людина і не згоджується на замирення з життям як шлях людської долі і плату за остаточну свободу у бутті з Ним. Безнадія штовхає таку людину перервати беззмістовне існування, що не освічене цією надією. Їй здається, що сила у відмові, чи що сила в ній самій, але це не так. Людина сильна у замиренні з життям, у прийнятті дару. Тоді вона не тільки з-дійснюється у світі і з-бувається у бутті до Ніщо, але може досягнути остаточного розв'язання своєї двоякості буття існування в кінцевій єдності з Богом. Життя в двоякості буття – існування є життям в просвіті, в надії, тоді як колапсування в суцього дійсно веде в нікуди суїциду. Тому людині потрібна відвага жити, відвага відповідати за своє життя і тільки тоді їй може бути подарована надія на спасіння, принаймні відкриється шлях до нього.

Доповідь М.Мариновича на конференції по смертній карі у Стокгольмі (Шведська секція МА) 1.10.1994 р.

Дорогі друзі!

З перших же слів я хочу сердечно подякувати всім вам за можливість виступити перед вами. Я предста-

вляю сьогодні країну, яка має однакові з вами національні кольори на прапорі, однак значно похмуріші барви – в реальному житті. Рамки моєї доповіді не дозволяють аналізувати політичні причини сьогоднішньої кризи в Україні, скажу лише, що психологічно вона дуже важка. Обіцяні блага демократії та незалежності ще дуже далеко, тоді як задушлива атмосфера догорбачовського періоду вже починає забуватися. Іншими словами, маємо стандартну ситуацію переходу до «землі обіцяної» – із хрестоматійним невдоволенням пустелею і красномовними датанами, що кличуть назад «до Єгипту».

Горбачовські реформи, а згодом і державна незалежність України змінили багато що в нашій державі, однак мало позначилися на третій владі. Ми маємо сьогодні практично стару радянську систему судочинства зі старими кадрами, призвичаєними до карального її характеру. З ліквідацією КПРС ми розраховували на ліквідацію залежності суддів від так званого «телефонного права» вищого партійного керівництва. Що ж, в деяких місцях так воно і сталося, однак в результаті ми, здається, ліквідували дуже важливу ланку громадського контролю за суддями, так і не замінивши її іншою, цивілізованою. Зрозуміло, що від цього судове чиновництво ще більше погрузає в корупції і всюдозволеності.

Психологічно це сприймається народом як зникнення Арбітра, до якого можна звернутися для відновлення справедливості. У суспільстві, охопленому кризою, людина полишена з корумпованим чиновництвом сам-на-сам. Деморалізуючий вплив такої ситуації величезний. Людська психіка часто не витримує й рано чи пізно шукає виходу в агресії – в транспорті, на роботі, будь-де. Починаючи з 1985 року рівень виявленої агресивності в масштабах колишнього СРСР зріс стократ.

Після цих слів не важко уявити собі, як сприймає наше суспільство агітацію Міжнародної Амністії за відміну смертної кари. Наведу один лише приклад. Торік на великих підприємствах Львова було проведено опитування громадської думки про зростання економічної злочинності в Україні. Отож, 56,8% опитаних висловилися за застосування смертної кари щодо корумпованих елементів. Підкреслюю, щодо корумпованих елементів – про убивць я вже не кажу. Цікаво, що половина опитаних – 49,9% – вважають причиною зростання економічної злочинності відсутність «сильної руки». Отож, давня як світ закономірність: хто не може забезпечити силу Закону, той штовхає суспільство до закону сили. Вина державних чинників тут безсумнівна.

Я змалював картину в одних лише чорних тонах. Зрозуміло, що є в Україні і позитивні процеси, які вирізняють її з усіх колишніх республік СРСР. Взяти, наприклад, відсутність сутичок на міжнародному ґрунті. Однак ми розглядаємо сьогодні лише один зріз українського суспільства – його ставлення до смертної кари, а тут ситуацію у світлих тонах не опишеш.

Після десятків років глухого мовчання сьогодні частково привідкрилася завіса довкола статистики про застосування смертної кари. За повідомленням заступника міністра юстиції України Хандуріна, у 1993 році до смертної кари було засуджено 117 осіб. Всі вони вчинили умисне вбивство за обтяжливих обставин. Того ж року виконано 78 смертних вироків. Дані за два роки наведені на стор.1, вони не викликають жодного оптимізму.

Чого ж нам чекати від майбутнього? Яке ставлення до відміни смертної кари у всіх ланках влади? Розглянемо їх усіх по черзі.

1. Законодавча влада

Попередня Верховна Рада (парламент) відмінила смертну кару по 4 статтях Кримінального кодексу. Отож, на сьогодні в кримінальному законодавстві діє 18 статей, за якими передбачено смертну кару. П'ятеро з них діють у мирний час – посягання на життя державного діяча або представника іноземної держави, диверсія, умисне вбивство за обтяжливих обставин, посягання на життя працівника міліції або народного дружинника, а також військовослужбовця у зв'язку з їхньою діяльністю в плані охорони громадського порядку.

Склад нового парламенту, що лише розпочав свою роботу, не подає особливих надій на відміну смертної кари або хоча б введення мораторію на її виконання.

Що стосується міжнародного договірної процесу, то позиція України суперечлива. З одного боку, саме Україна була однією з держав-ініціаторів прийняття у грудні 1989 року другого Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, що має за мету відміну смертної кари. З іншого боку, цей протокол Україною все ще не ратифіковано.

2. Виконавча влада

Розповідають, що перед тим, як скласти свої повноваження Президента України, Леонід Кравчук підписав акти про помилування більшості осіб, засуджених до смертної кари, залишивши вирішення долі 18 вироку для нового Президента Леоніда Кучми.

В одній із своїх перших офіційних промов у липні ц.р. Леонід Кучма заявив про свій намір рішуче боротися зі зростанням злочинності, а серед іншого – ширше застосовувати смертну кару. Цю промову Президент виголосив перед працівниками правоохоронних органів і Служби безпеки України, отож можна припускати, що й без того каральний характер українського законодавства тільки посилиться. Висловлювання Президента супроводжувалися закликом до світової громадськості «зрозуміти це вимушене рішення». Члени МА в Україні вже заготували були аргументи про цивілізовану практику і досвід західних країн, як тут сумні новини прийшли зі США (я маю на увазі розширення сфери застосування смертної кари). Складається враження, що наша планета щораз більше інфікується вірусом жорстокості.

На мою думку, визначальним для оцінки позиції Президента буде те, яке рішення він прийме щодо прохання про помилування, написаного Василем Кривоносом (див. Бюлетень Міжнародної Амністії за вересень). Термінові акції МА (телеграми, факси, телефонні листи) справили велике враження на владу в Україні, особливо на громадськість Вінниці – міста, де утримується Кривоніс. Однак реакція часом і негативна: мовляв, Захід живе в добрі і не розуміє, як нам важко. Що ж, Захід справді часом не усвідомлює всіх наших проблем, але це ще не є підставою, щоб збільшувати робоче навантаження державного ката.

3. Судова влада

Рік тому в українській пресі пророснула інформація про опитування серед правників стосовно їхнього ставлення до відміни смертної кари. Не пригадую точної цифри, але приблизно 90% правників висловилися проти її відміни. Це одна грань проблеми.

Інша грань – моральний стан самих суддів. Можливо, дехто з вас пам'ятає інформацію МА від 1991 року, в якій наводиться випадок з одним суддею з південної України. Його було арештовано за отримання хабарів і виявилось, що свого часу він виносив смертні вироки іншим людям за те ж саме хабарництво!

Така ситуація змусила нас, членів МА в Україні, звернутися до Президента Леоніда Кучми з такими словами:

«На нашу думку, саме наявність великої і системної кризи, корумпованість і кругова порука серед чиновництва, в тім числі й суддів, мали б змусити керівників держави обережніше ставитися до винесених смертних вироків. Похибки в роботі суду неunikненні, однак у розладнаному суспільному механізмі помилок суддів зростають стократ!»

Досвід колишнього Радянського Союзу, часткою якого була Україна, є прекрасним прикладом того, як негативно впливає смертна кара. Так, за даними українських правозахисників, введення її за деякі види згвалтування в 1962 році призвело до зростання кількості вбивств – злочинці воліли не залишати жертву-свідка живою.

Окремо треба сказати про умови утримування засуджених до страти. За словами матері згаданого вже Василя Кривоноса – Анни, на останній їхній особистій зустрічі Кривоніс виглядав побитим (розбите обличчя, викручені руки). Він скаржився, що наглядачі постійно говорять про те, що «завтра» має бути страта, і пропонують покінчити життя самогубством. Не кращу позицію займають і кореспонденти місцевих газет. Так, деякі з них, беручи інтерв'ю у матері Кривоноса, навіть радили їй готуватися до скорої смерті сина. Таким чином, демократизація в Україні тільки привідкрила завісу, за якою – великі негаразди у пенітенціарній системі держави і ще більші – у духовному стані людей.

В цьому сенсі головна проблема нашого суспільства – тоталітарність його реакцій на проблеми, невміння справитися з суспільним злом. З часу мого власного політичного ув'язнення мені пригадується дискусія, яка виникла між мною і одним убивцею. Він так і залишився переконаним, що, убивши людину, він допоміг суспільству позбутися ще одного носія зла. Чи не є така логіка логікою держави загалом?

Українська асоціація Міжнародної Амністії розгортає серйозну роботу щодо пропаганди відміни смертної кари. Періодично пишуться звернення до органів влади, поширюється інформація через пресу і радіо (ТБ поки що для нас недоступне), а в листопаді цього року в Харкові спільними силами українських правозахисних організацій буде проведено велику і дуже представницьку конференцію з питань смертної кари, на неї запрошено представників влади, судових органів, а в порядку денному передбачено всебічний філософський та юридичний аналіз наслідків застосування найвищої міри покарання. Ми були б дуже вдячні, якби Шведська секція МА змогла послати на цю конференцію свого представника.

Шукаю для доповіді оптимістичного кінця і знаходжу ...в історії. За даними науковців, в дохристиянській і ранньохристиянській Київській Русі (це період приблизно до 12-го століття) смертна кара не застосовувалася взагалі, її нав'язували нашій землі візантійські єпископи. Навіть у часи Карла V у середньовічній Німеччині страт було у 25 разів більше, ніж на тодішніх слов'янських землях. То, може, настане час, коли цивілізований світ «нав'яже» тепер нам відміну смертної кари? В будь-якому разі, я глибоко вдячний усім вам за створення такої атмосфери у світі, коли президенти, доводячи необхідність смертної кари, змушені вибачатися.

ДАЛАЙ ЛАМА О СМЕРТНОЙ КАЗНИ

Наказание – это форма предотвращения преступления, поскольку она служит для того, чтобы предупредить потенциальных нарушителей и удержать преступника от повторного нарушения закона. Таким образом, наказание играет существенную роль. Однако, если наказание налагается в первую очередь для того, чтобы удовлетворить чувство ненависти и отомстить обидчику, тогда оно не оправдано. Хотя такие формы наказания могут осуществлять важную психологическую потребность жертвы и всего общества – знать, что справедливость восторжествовала. Но при этом причинение боли другому человеку также увеличивает меру страданий, уже причиненных, и никому не прибавляет счастья. Не месть, а прощение следует поддерживать и развивать. Это подчеркивается в большинстве религий и гуманистических философий. Смертная казнь выполняет превентивную функцию, но в то же время это месть. Это исключительно жестокое наказание, поскольку, с одной стороны, оно окончательное: человеческая жизнь кончена, и человека убивают, не давая

ему ни малейшей возможности измениться, исправить или как-то компенсировать то зло, которое он причинил. Для буддистов грех – забрать чью-то жизнь, даже жизнь насекомого. Но забрать жизнь разумного существа, который дает такую драгоценную возможность всему существу развиваться, – это очень серьезное действие, которое будет иметь серьезные последствия для кармы того, кто ответствен за это. Убийство обидчика не решает проблему преступления. Исправить в будущем эту ситуацию смогут только доброта и сострадание, внушаемые людям посредством образования и воспитания чувства всеобщей ответственности за все происходящее в мире...

Принятие насилия как способа реагировать на насильственные или иные преступления может иметь результат, противоположный задуманному. Убийство обидчиков, какое бы жестокое преступление они не совершили, может служить задаче кратковременной ликвидации угрозы всем остальным. Но оно не может способствовать долговременной задаче сокращения преступности, особенно насилия. В некоторых государствах людей также убивают за политические «преступления». Это исключительно вредно для общества. Исключительная мера наказания – это не решение проблемы преступности, во многих случаях она способствует утверждению понятия того, что месть и убийство оправданы.

Из выступления на Первом всемирном конгрессе движения «Не трогайте Каина» 9-10 декабря 1993 года во Флоренции

РОЗДУМИ НАД ГІЛЬЙОТИНОЮ

А. Камю

Незадовго до Першої світової війни в Алжирі до смертної кари було засуджено убійника, який вирізував усю сім'ю фермера, разом з дітьми. Цей чоловік, а був він простим сільським трударем, вчинив злочин у якомусь гарячковому стані, однак ускладнив свою долю грабунком. Випадок цей зворохобив усе суспільство. Більшість городян вважала, що смерть під ножом гільйотини – надто мала кара для недолюдка. Власне, так думав і мій батько, котрого особливо вразило убивство дітей. Я слабо пам'ятаю свого батька, проте чітко пам'ятаю, як він уперше захотів побачити страту. Прокинувся батько до дня і подався до місця страти на інший кінець міста. Там уже зібралось чимало городян. Про те, що батько там побачив, він не оповідав нікому. Пізніше мати розказувала: він забіг до хати приголомшений, не відповідав на жодне запитання, потім упав на своє ліжко і виблював. Того недільного ранку йому відкрилась жорстока правда, яку старанно приховали за гучними емоційними словами. Він думав уже не про убійних діток, а про конвульсії чоловіка, який лежав у баюрі крові на дерев'яному помості з відтятою головою.

Це ритуал дійсно потворний, якщо в простого чоловіка, свято переконаного в необхідності саме такої кари, він викликав таку страшну відразу. Важко повірити, що таким чином правосуддя підтримує спокій та порядок, коли від його дій збудило людину, яку це правосуддя мало б оберігати. Виявляється, що правосуддя не менш потворне, ніж вчинений злочин, і нове вбивство не загоєє завданої суспільству рани, а навпаки – роз'ятрює її. Це дійсно так. Зауважте, що ніхто не сміє прямо говорити про цю обтяжливу церемонію. Чинники і журналісти, що за своїм службовим обов'язком змушені говорити про страту, ніби відчуючи її непристойність, придумали відповідну ритуальну мову, зведену до кількох стереотипних формулювань. І ось, снідаючи, ми читаємо в невеликій газетній замітці, що засуджений «сплатив свій борг суспільству», або «спокутував вину», або що «о п'ятій годині ранку вирок було виконано».

Про страту ми повідомляємо, так би мовити, ввіголос. У нашій цивілізованій суспільстві ми визнаємо, що хвороба небезпечна, коли не сміємо говорити про неї прямо. Довший час у буржуазних сім'ях обмежувались евфемізмами: старша дочка, приміром, «заслабла на груди», або в батька «пухлина» – оскільки і туберкульоз, і рак вважались хворобами дещо стидкими. Істина буде ще очевиднішою, коли мова заходить про смертну кару: про неї всі намагаються говорити інаксовно. Для суспільного організму вона – те саме, що для людського – рак, з тією лише відмінністю, що ніхто, ніколи і ніде не вважав рак необхідністю. Однак смертну кару, не вагаючись, подають як прикву необхідність, що легітимізує вбивство, оскільки це, мовляв, необхідно, але замовчуючи її, позаяк це прикву.

Я ж буду говорити про неї без натяків не через те, що смакую скандали, і не через свої перверсивні нахили. Але коли замовчування чи словесна еквілібристика посилюють оману, якої слід би було позбутися, чи страждання, яке можна полегшити, то є лише один вихід – говорити чітко і чесно, показувати всю непристойність, що ховається за параваном слів.

Франція разом з Італією та Англією належать до небагатьох країн по цей бік залізної завіси, що зберегли смертну кару в своєму арсеналі репресій. Те, що цей печерний ритуал продовжує існувати, є можливим через безвідповідальність і невігластво суспільства, яке реагує на страту звичними шаблонами. Коли уява спить, будь-які слова втрачають сенс і силу: глухий народ не розчує смертного вироку. Але якщо показати натовпові гільйотину, дати потриматись за її дерев'яні та металеві частини, дати почути, як відтята голова падає і котиться помостом, то пробуджена уява суспільства відкине і саму страту, і непристойні фрази про неї. Не відмахуючись необхідністю смертної кари і не замовчуючи її природи, потрібно, однак, з'ясувати, чим вона є насправді, а відтак вирішити, чи може вона в такому вигляді вважатись необхідністю.

Як на мене, – зауважу зразу, поки не перейшов до суті справи, – смертна кара є не лише марною, а й украй шкідливою. Нечесно було б переконувати читача, що я дійшов такого висновку після тривалого і ре-

тального аналізу питання. Але також нечесно було б приписувати мої переконання самій лише вдаваній чутливості. Навпаки, я дуже далекий від замилювання, властивого гуманістам, – воно нівелює цінності та розмиває поняття відповідальності, позбавляє деяких елементарних прав. На відміну від багатьох моїх славних сучасників, я не вважаю людину суспільною, за своєю природою, істотою. Якщо чесно, то я думаю інакше. Однак переконаний, – і це аж ніяк не одне і те ж, – що людина сьогодні не може жити поза суспільством: закони суспільства є необхідною передумовою її фізичного виживання. Отже, потрібно, щоб відповідальність визначало саме суспільство згідно з розумною шкалою ефективності. А закон знаходить своє вище виправдання в благах, які він чинить, або ж не чинить на користь суспільства.

Відомо, що основним аргументом прибічників смертної кари є теза про повчальність кари. Потрібно не лише покарати переступника, відрубавши йому голову, але й пристрашити жажливим прикладом тих, хто хотів би його наслідувати. Суспільство не мегитья, воно лише хоче попередити. Воно жахає відтєю головою, щоб потенційні убійники побачили, що їх чекає, і навернулися. Аргумент був би дійовим, якщо б можна було опустити такі аспекти:

- а) суспільство саме не вірить у повчальність смертної кари;
- б) не доведено, що загроза смертної кари змусила відступитись від злочинного наміру хоч би одного зловмисника, в той час, коли тисячі злочинців, без сумніву, одержимі думками про переступ;
- в) у всіх інших випадках смертна кара є відразливим явищем, наслідки якого, до речі, є непередбачуваними.

Отже, суспільство не вірить у те, що говорить, бо тоді страти здійснювалися б привселюдно. Для підсилення повчальності їх потрібно було б широко рекламувати, як, скажімо, національні позики чи нові марки аперитиву. Однак, як відомо, у нас страчують не на майданах, а в тюремних двориках, в присутності кількох службовців. Яким чином убивство, чинене похапцем, вночі, за товстеними мурами в'язниці, може бути повчальним? За його допомогою можна лише періодично нагадувати городянам, що вони помруть, якби раптом вчинили убивство. Однак така перспектива, цілком очевидно, чекає й на тих, хто ніколи нікого не вбивав. Тільки жаска потворності кари є запорукою її повчальності. Ми б хотіли, щоб потенційний переступник постійно пам'ятав про кару, щоб страх перед нею від самого початку перешкоджав його безумному задумові, а врешті, й взагалі змушував би від цього задуму відступитись? В такому разі нам потрібно глибоко, якомога наочніше закарбувати жахливу реальність страти в кожній душі. І замість того, щоб розпливчато розумувати про борг, який хтось комусь сплатив сьогодні вранці суспільству, чи не краще було б скористатись чудовою нагодою і ще раз нагадати кожному платнику податків, що його може очікувати? Чому б замість заявленої фрази: «Якщо ви когось уб'єте, то самі загинете на помості», – не сказати йому, звичайно ж повчальним тоном: «Якщо ви вчините убивство, вас посадять до в'язниці на місяці, а то й на роки; ви впадете в гнітючий відчай, на вас буде знаходити незмірний жах, аж до останнього ранку, коли ми тихенько увійдемо до камери і порушимо ваш важкий сон, який врешті здолав вас після безсонної, тривожної ночі. Накинемось на вас, зв'яжемо ззаду руки, зріжмо ножицями комір вашої сорочки, а якщо буде потрібно, то й волосся. А щоб легше було катам, заломимо вам за спиною руки, тоді вже хоч-не-хоч доведеться зігнути в попереку і підставити потилицю. Відтак два тюремники поволочать вас коридорами до виходу, в сутінках один з катів шарпне вас ззаду за штани і шттовхне на дошку, інший просуне вашу голову в отвір, а третій з висоти 2 метрів 60 сантиметрів пустить вниз ніж, вагою 60 кілограмів, який і відітне вашу голову, як бритва».

А інакше кого ми намагаємось залякати «таємним» покаранням, яке до всього ще й зображається безболісним і швидким, таким, що спричинює менше страждань, аніж рак, – залякати карою, прикрашеною пишною риторикою? Звичайно ж, не тих, кого вважають добродесними (а вони переважно саме такими і є) городянами, бо ж у годину страти вони ще сплять і не можуть споглядати своїми очима всієї «урочистості» повчання, а під час поспішного захоронення обезголовленого будуть лише спокійно снідати і довідаються про доконаний акт правосуддя (за умови, звичайно, що читають пресу) з солодкової замітки, яка розчиниться в їхній пам'яті, як цукор, але ж саме серед цих спокійних, миролюбних створінь є найбільше майбутніх убійників. Багато з цих порядних людей є злочинцями, хоча поки що вони не здають собі з цього справи, бо й не усвідомлюють себе такими. За твердженням одного судді, переважна більшість відомих йому вбивць і не підозрювали, снідаючи, що ввечері вчинять убивство. Для кращої повчальності, заради безпеки нації, чи не слід би було розмахувати відтєю головою перед очима городян, коли вони зранку перед роботою снідають? На жаль, ніхто такого не практикує. Держава замасковує страти і затаює свідчення про них. Отже, вона не вірить в повчальність покарання. Злочинця умертвляють тому, що так робили віками, до того ж умертвляють за допомогою машини, винайденої наприкінці 18-го століття. Закон застосовується без тлумачення, і наші засуджені помирають в ім'я теорії, в яку не вірять ні їхні судді, ні кати. Якщо б вони вірили, це було б відомо і помітно: адже тоді страчували б привселюдно.

Публічна страта пробуджує садистські інстинкти, які породжують нові злочини, з непередбачуваними наслідками, а також ризикує збурити гнів та відразу громадськості, Поставити страти на конвеєр, як це у нас робиться, було б значно складніше, якби кожна з них втілилась у свідомості людей в живу картину. Того, хто зараз, попиваючи каву, читає про «виконання вироку», змудило б від найменшої подробиці, Ось чому потрібно підтримувати думку Гамбетта¹, котрий, заперечуючи смертну кару, голосував проти проекту зако-

¹ Леон Гамбетта (1838-1882) – французький прем'єр-міністр та міністр закордонних справ (1881-1882), лідер лівих республіканців.

ну, що забороняв публічні страти. Він заявляв: «Якщо ви відмовитесь від жахливого видовища, якщо будете страчувати у в'язницях, хвиля народного обурення стратами, що піднялась була останнім часом, спаде і ви зміцните позиції прихильників смертної кари».

Справді, потрібно або вбивати прилюдно, або ж зізнатися, що взагалі не маєш права убивати. Якщо суспільство виправдовує смертну кару необхідністю повчання, воно має виправдати себе, зробивши страти публічними. Інакше кажучи, зараз воно вбиває, не відаючи, що говорить і що творить, або ж добре розуміючи, що ця нудотна церемонія ніяким чином не залякує публіку, а лише збуджує в неї ниці інстинкти і викликає замішання та розгубленість. Хто вже краще опише це, як не старий суддя, радник Фалько, мужня сповідь якого спонукає до серйозних роздумів: «Один-єдиний раз за роки своєї служби я вирішив не пом'якшувати вирок і присудити звинуваченого до страти, я думав, що зможу безсторонньо слідкувати за стратою. Та й тип був нецікавим: він замордував свою доньку, а потім вкинув труп у криницю. І що ж? Після страти тижнями, місяцями це видовище переслідувало мене щонаочі... я також воював і бачив, як гинуть на війні юнаки, але запевняю: жахливе видовище їхньої смерті ні разу не викликало у мене такого почуття сорому, відрази, як це адміністративне убивство, яке називають вищою мірою покарання»².

Та й чи може суспільство повірити такому повчанню, якщо воно не здатне відвести загрози злочину і якщо ефект від нього не відчутний?

Страта не збентежує ні того, хто не відає, що вчинить переступ, а зважається на нього в один момент і готується до злочину в якійсь лихоманці або в стані одержимості якоюсь нав'язливою ідеєю, ні того, хто, йдучи з'ясувати стосунки, бере з собою зброю, щоб лише пристрашити легковажну кохану або суперника, і застосовує її, сам того не бажаючи, або думаючи, що не бажає цього. Одне слово, страта не може пристрахати людини, чий злочин – не тільки провина, а й біда. Значить, цей захід здебільшого є безсилим. Щоправда, у нас в таких випадках вона застосовується рідко, але й слово «рідко» змушує зіщулитися.

Чи залякує вона ту породу зачерствілих злочинців, на яких нібито розрахована? Малоімовірно. Можна вчитати у Кестлера³, що в часи, коли кишенькових злодіїв в Англії привселюдно страчували, їхні товариші спокійнісінько займалися своїм ремеслом у натовпі, що споглядав за помостом. Англійська статистика початку століття показує, що з 250 повішаних 170 були присутні на одній-двох стратах. Ще у 1886 році з 167 засуджених до страти в'язнів брістольської в'язниці 164 бачили принаймні одну страту. Подібні опитування є неможливими у нинішній Франції, позаяк прилюдно вже не страчують. Але дозволю собі припустити, що поряд із моїм батьком в день тієї страти були й майбутні злочинці, котрі, однак, не бльовали від цього видовища. Залякування діє на сумирних людей, не здатних відважитись на переступ, але не діє на тих, кого слід би було вкоротити.

Проте не заперечую – люди бояться смерті. Позбавлення життя – це, звичайно, найбільше покарання, і воно має викликати в них безмежний жах. Страх смерті, що походить з темної безодні душі, спустошує людину. Законодавець мав підстави вважати, що його закон тиснутиме на один із найпотужніших важелів людської природи. Однак закон завжди простіший від природи. Він постійно намагається підкорити сліпу підсвідомість, але виявляється неспроможним звести складність життя до свого рівня.

Страх перед смертю є безсумнівним. Однак очевидне й те, що йому не судилося здолати інші пристрасті, які терзають людину. Бекон мав рацію: будь-яка, навіть найменша пристрасть, протистоїть страхові смерті. Помста, любов, честь, біль, страх, яке-небудь інше почуття можуть взяти гору. Невже зажерливість, ненависть, ревності слабші за любов до ближнього, до батьківщини, за прагнення свободи? Віками страта, що часто проводилась із дикунською витонченістю, мала протидіяти злочині, однак злочин виявився живучим. Чому? Та тому, що інстинкти, які розтерзують наші душі, не є, як того хотів би закон, константами в стані рівноваги. Це змінні сили, що вмирають і відроджуються почергово. Постійні їхні відхилення від нульової позначки є основою існування духу – так само, як коливання електричного поля спричиняють виникнення електричного струму.

Уявімо собі хвилю коливань, від бажання до апатії, від рішучості до почуття безвиході, яку всі ми відчуваємо за один день. Збільшимо кількість їх до безконечності – і матимемо уявлення про безмежність людської психіки. Ці відхилення переважно надто естабільні, щоб одна сила запанувала над іншими. Щоправда, інколи вона змітає всі перешкоди, повністю опановує свідомість, і вже ніякий інстинкт, навіть інстинкт самозбереження, не може протистояти натискові цієї нездоланної стихії. Смертна кара могла б залякувати, якби людська природа була інакшою, такою ж стабільною та однозначною, як і сам закон. Але це не так. Ось чому зловмисник, убиваючи (як це не парадоксально для нас), здебільшого усвідомлює себе невинним. До суду всякий злочинець себе виправдовує: якщо вчинене ним убивство і не закономірне, то принаймні сам він є жертвою збігу обставин. Він ні про що не думає і нічого не передбачає, а якщо й думає, то тільки про своє повне або часткове виправдання. Чи буде він боятись того, що вважає нерéalьним та малоімовірним? Смерті він почне боятись вже аж після суду, а не перед злочинством чи під час його. Отже, щоб закон залякував, убійникові не можна залишати жодного шансу, закон має бути безжалісним, без будь-яких пом'якшувальних обставин. Але хто з нас посміє би цього домагатись? Навіть якби ми й пішли на таке, довелось би стикнутися ще з одним парадоксом людської натури. Інстинкт збереження життя лежить в її основі поряд ще з одним інстинктом, про який не згадують шкільні підручники з психології, – інстинктом смерті.

² Журнал «Реаліте». №105, жовтень 1954 року.

³ Мається на увазі книга А.Кестлера «Роздуми про шибеницю» (1955).

Цей інстинкт часто вимагає знищення себе і всіх, хто навколо. Цілком можливо, що бажання вбити часто збігається з бажанням вмерти чи покінчити життя самогубством⁴. Таким чином, інстинкт самозбереження часто дублюється, в різних пропорціях, інстинктом руйнування. Чим, як не цим останнім, пояснюються ті перверсії, від алкоголізму до наркоманії, що провадять людину до загиби? Причому вона це собі чітко усвідомлює. Людина хоче жити, але намарне було б сподіватися, що це бажання визначає всі її вчинки. Людина також хоче стати нічим, хоче непоправного, хоче смерті задля самої смерті. Трапляється так, що злочинці прагнуть не лише злочину, а й нещастя, яке супроводило б його, причому нещастя безмірного. Варто лише зродитись і зміцніти цьому дивному бажанню, як перспектива смертної кари не лише не зупинить злочинця, а ще міцніше засяде в його свідомості. Трапляється так, що деколи вбивають, щоб самим померти.

Ці нюанси чітко показують, чому кара, нібито розрахована на те, щоб залякати нормальну людину, зовсім не діє на «середню» свідомість. Статистичні дані, як у країнах, де немає смертної кари, так і в тих, де вона ще зберігається, свідчать, що відміна її ніяк не відбивається ні на зростанні злочинності, ні на спаданні її. В тридцяти трьох державах, що відмінили смертну кару, загальна кількість убивств не зросла. Консерватори не можуть цього заперечити. «Справді, – кажуть вони, – важко довести, що смертна кара є повчальною. Зрозуміло, що тисячі убивць не злякались її. Однак ми не можемо взнати, кого вона налякала; значить, не можна заперечувати її повчальність». Отже, найстрашніша кара, що фізично знищує злочинця і дає суспільству право вищого суду, базується на ймовірності, яку неможливо вирахувати. Однак смерть не має ступенів і ймовірностей. Величезна невизначеність породжує тут найневблаганішу очевидність.

Держава не може відмахнутися від дилеми, сформульованої Беккаріа⁵: «Якщо потрібно частіше представляти народові свідчення влади, тоді частішими мають бути страти; але тоді потрібно, щоб часто здійснювались злочини; звідси очевидно, що страта не справляє потрібного враження, оскільки вона водночас є і марна, і необхідна». Через те держава і затаює її, однак не ліквідує.

Уявімо собі почуття людини, котра вбиває за службовим обов'язком. Я маю на увазі ката. Що думати про виконавця вироку, котрий називає гільйотину «м'ясорубкою», а засудженого «клієнтом» або «тюком»? Це чоловік, при посередництві якого суспільство остаточно здихується звинувачуваного, бо ж, власне, «заплічних справ майстер» і підписує наказ про звільнення ув'язненого з-під варті, а відтак приймає у своє розпорядження вільну людину. Сей урочистий, прегарний зразок повчання, винахід наших законників, принаймні має видимий наслідок – частково або й повністю позбавляє людяності та честі тих, хто безпосередньо дотичний до процедури страти. Мова йде, заперечите ви, про винятки з загального правила – про людей, що знаходять у цьому варварському обряді своє справжнє покликання. Однак є сотні добровільних катів, що не потребують винагороди. Що скажете ви, визнавши такий аспект? Люди того покоління, що пережили історичні події останніх років, мабуть, не подивуються моїм словам. Вони ж бо знають, що в душах найсумірніших з виду і малопримітних істот живуть інстинкти мorduвальників та вбивць. Кара повинна залякувати певного потенційного вбивцю, але вона водночас допомагає реалізувати своє потворне покликання багатьом виродкам. Вже раз ми намагаємось виправдати жорстокі наші закони різними гіпотезами і міркуваннями, то варто з'ясувати, що з сотень бажаних, чії послуги були відхилені, принаймні один повинен був би задовільнити якимось іншим чином криваві інстинкти, пробуджені в ньому гільйотиною. Тоді нехай залишить держава всі свої лицемірні виправдання, що нібито смертна кара є повчанням. Краще назвати цю кару її справжнім ім'ям, нехай не таким благородним, зате справжнім, і визнати, що смертна кара є нічим іншим, як помстою. Засіб, яким карають злочинця, але який не ліквідує злодіяння в принципі, називається помстою. Це майже арифметична відповідь суспільства тим, хто порушує його древній закон. Таку відповідь знали ще наші праотці: око за око, зуб за зуб. Спричиняй зло тому, хто спричинив його тобі. Хто осліпить мене, теж буде осліплений; хто вбив – того теж уб'ють. Мова йде про почуття, причому надзвичайно сильне, а не про принцип. Воно подібне на інстинкт, на прояв людської природи, але не на закон. Закон, за визначенням, не може наслідувати такі правила. Якщо природа штовхає нас на вбивство, закон не повинен наслідувати її. Він створений для того, щоб виправити природу. Але помста утверджує чисто природний порив і надає йому сили закону. Всім нам відомий цей порив, і всі ми – часто на превеликий сором – знаємо його силу: він дійшов до нас із печерних віків. Ми все ще визначаємо справедливість за правилами грубої арифметики. Але чи можна вважати, що арифметичний розрахунок точний і смертна кара, зведена до узаконеної помсти, підтримує хоч би елементарну справедливість? Очевидно, що ні.

Припустимо, що справедливо і необхідно компенсувати смерть жертви стратою убивці. Але найвища міра – це не просто смерть. По суті вона так само не подібна на позбавлення життя, як концтабір не подібний на в'язницю. Зрозуміло, що це вбивство, ще й до того – арифметична відплата за інше, попереднє вбивство. Однак найвища міра робить смерть зведенням рахунків; наслідком, передбаченим суспільством і відомим майбутній жертві; врешті-решт – дією, що спричиняє моральні муки, а ці, власне, муки є жакливішими за саму смерть. Отже, про співмірність злочину і кари не може бути мови. Є законодавства, що розцінюють умисні вбивства, як найтяжчі. Але що є смертна кара, як не умисне вбивство – адже з нею не можна зрівняти жоден продуманий злочин. І коли наші юристи розумують про миттєву страту без страждань, вони не відносять про що говорять, а основне – їм бракує уяви. Всепоглинаючий, нищівний, принизливий страх, що терзає

⁴ Щотижня преса публікує статті про злочинців, які вагались поміж вбивством та самовбивством.

⁵ Чезаре Беккаріа (1738-1794) – італійський юрист та публіцист, діяльність якого мала значний вплив на формування кримінального права.

засудженого місяці, а то й роки, є страшнішим за смерть. Жертва убивці його не відчувала. Тортюра надією чергується з муками тваринного відчаю. Адвокат і священник – просто з міркувань братолюб'я, наглядачі – щоб ув'язнений дотримувався спокою і порядку, переконують, що його помилують. І він вірить у це всім своїм єством, а потім перестає вірити. Вдень він сподівається, вночі тратить віру. Проходять тижні, надія і відчай зростають і стають однаково нестерпними. Засуджений наперед знає, що загине. Врятувати його може лише помилування, подібне для нього до дару Господнього. У будь-якому разі він не може захистити сам себе, не може переконати суддів у своїй невинності. Все відбувається десь поза ним. Він більше не людина, він – річ, якою будуть розпоряджатися кати.

Цим пояснюється дивна покірність в'язнів перед стратою. Зазвичай вони йдуть на страту, охоплені цілковито байдужістю, страшно пригнічені. І, власне, те, чого зазнають ці нещасні, лежить поза межами моралі взагалі. Поняття доброти, мудрості, мужності та невинності позбавлені тут будь-якого сенсу. Опинившись перед реальністю неминучої смерті, людина, якою б не були її переконання, зазнає глибинного потрясіння. Відчуття безпорадності та самотності у сплутаного по руках і ногах злочинця, котрий бачить, що суспільство бажає його смерті, є само по собі неймовірною карою. І краще, щоб страта була прилюдною. В кожному із нас живе актор: відтак можна було б, бодай для себе, зберегти гідність. Але вночі, в цілковитій ізоляції, порятунку чекати нізвідки. Як правило, очікування смерті знищує людину задовго до самої страти. Її умертвляють двічі – причому перший раз жорстокіше, ніж другий, – хоча сама вона убивала лише один раз. В порівнянні з цією тортурою помста здається досягненням цивілізації: прадавній закон ніколи не вимагав виколувати два ока тому, хто виколов ближньому лише одне.

Завершуючи тему про закон помсти, слід сказати, що навіть у своїй примітивній формі він діє тільки між двома людьми, одна з яких, очевидно, невинна, а інша – безумовно винна. Жертва, звичайно ж, невинна, але чи може суспільство, що умовно представляє жертву, претендувати на невинність? Чи ж не відповідальне воно, хоча б частково, за цей, так жорстоко караний злочин? Ця тема обговорювалась часто, і я не буду наводити аргументів численних авторів, починаючи з 18-го століття. Зрештою, можна узагальнити – кожне суспільство має злочинців, яких заслуговує. Але якщо мова йде про Францію, не можна оминати обставин, здатних пригасити запал наших законотворців. Відповідаючи в 1952 році на анкету «Фігаро» про смертну кару, якийсь полковник запевняв, що якби засудження на довічні каторжні роботи було вищою мірою покарання, то це привело б до створення розсадників злочинності. Ймовірно, полковник не знав (і я щиро радий за нього), що в нас уже є розсадники злочинності, чітко відмінні від тюрем тим, що вийти звідти можна в будь-який час дня і ночі. Це трактири і міські нетрі – слава і гордість нашої Республіки. Про них просто так, спокійно говорити не можна. Згідно зі статистикою, в одному лише Парижі 64 000 квартир перенаселені (від 3 до 5 чоловік в одній кімнаті). Звичайно, дітовбивці особливо відразливі і якогось особливого жалю не викликають. Цілком можливо (я кажу – можливо), що жоден із тих, хто читає зараз ці рядки, опинившись у подібних умовах, не буде вбивати своїх дітей. Мова, зрештою, не про те, щоб зняти вину з цих убійників. Але якби вони жили в нормальних квартирах, можливо, такого страхіття не сталося б. В будь-якому разі, не лише вони винні, а відтак незрозуміло, чому право їх карати надається тим, хто субсидує виробництво цукру, а не житлове будівництво⁶. Відомо, що парламентська більшість систематично, причому з найнищих спонукань, отрує французьку націю алкоголем, а кількість кривавих злочинів, вчинених у стані сп'яніння, є просто неймовірною. Один адвокат (метр Гійон) вважає, що вони становлять 60% від загальної кількості злочинів. На думку доктора Лаґріфа, це співвідношення коливається між 41,7% та 72%. Обстеження, проведене 1951 року в пересильній тюрмі Френ, виявило, що серед кримінальних злочинців – 29% є хронічними алкоголіками. І врешті, 95% дітогубців – алкоголіки. Чудові цифри! Можна додати ще одну прекрасну цифру: торгівельна фірма аперитивами у 1953 році подала податковому відомству заявку на суму доходу в 410 мільйонів франків. Порівнявши ці цифри, дозволю собі зауважити акціонерам вказаної фірми і депутатам «від алкоголю», що вони, поза всякими сумнівами, убили стільки дітей, що навіть собі не уявляють. Як аболіціоніст, я не збираюсь вимагати для них найвищої міри. Але для початку їх вартувало б відвести під вартою на страту дітовбивці, а на виході вручити їм статистичний звіт із вказаними цифрами. І якщо держава сіє алкогольний дурман, їй так чи інакше доведеться пожинати злочини.

Чи означає це, що держава мала б зняти з алкоголіків відповідальність за злочини, б'ючи себе в груди і домагаючись, щоб нація пила лише фруктові соки? Звичайно, ні. І зла спадковість також не знімає вини зі злочинця. Важко достеменно визначити реальну міру відповідальності за правопорушення. Поганих і збочених нахилів, що могли передатись нам від предків, не перерахувати. Ми народжуємось на світ, обтяжені грізною неминучістю їх, отже, можна було б висувати, що ніхто не відповідає за свої вчинки. Тоді логічним було б скасування системи покарань і винагород, а відтак існування будь-якого суспільства опинилося б під загрозою. Інстинкт збереження суспільства, а за ним і людини потребує постулату індивідуальної відповідальності. Слід прийняти його, не сподіваючись на абсолютне відпущення гріхів, бо це означало б смерть суспільства. Але ж такі міркування приведуть нас і до логічного висновку: не існує абсолютної відповідальності, а отже – й абсолютного покарання чи винагороди. Не можна нікого остаточно винагородити, навіть Нобелівською премією. Але не слід нікого й абсолютно карати, навіть якщо він є винуватим, а тим більше – коли може виявитись невинуватим. А смертна кара ще й узурповує надмірне право карати явно відносно винуватим і непоправною мірою.

⁶ Франція займає перше місце за споживанням алкоголю і п'ятнадцяте – за житловим будівництвом.

Отже, смертна кара ліквідує засудженого остаточно. Вже навіть це, чесно кажучи, мало б знецінити в очах її прихильників всі ризиковані аргументи, які, наголошую, є дуже сумнівними. Варто зауважити, що смертна кара є непоправною, бо ж вона і має такою бути. Її мета – знеможливити перебування окремих людей у суспільстві, бо вони є постійною загрозою для громадянина і громадського порядку загалом, а тому їх потрібно негайно знищити. Ніхто й не заперечує факту існування окремих соціальних хижаків, наділених неймовірною енергією та жорстокістю. Але смертна кара, цілком очевидно, не вирішує проблеми. Можемо лише припустити, що вона проблему знімає.

Я ще повернусь до розмови про цих людей. Але чи смертна кара застосовується лише до них? Чи можна запевняти, що всі, кого страчують, втрачені для суспільства? Чи можна стовідсотково стверджувати, що серед них немає невинуватих? Коли страчено невинуватого, єдине, що можна зробити – це реабілітувати його, якщо хто-небудь взагалі домагатиметься цього. Тоді мученик знову стане невинним, хоча, зрештою, він ним і не переставав бути. Але переслідування, страждання, жахлива смерть – непоправні, цього вже не повернеш. Залишається позбавити майбутніх потенційних жертв цього жахіття. Чи ж усі винуваті, що їх страчують, є невинуватими? Всі, кому, як і мені, доводилось бути на засіданнях суду, знають, якими випадковостями супроводжуються ухвалення вироку, навіть якщо це смертний вирок. Зовнішній вигляд звинуваченого, перебіг його життя (подружня зрада часто розглядається суддями як обтяжлива обставина, хоч я не можу повірити, що всі судді є незрадливими чоловіками), поведінка (вона діє на користь підсудного, якщо відповідає умовностям, тобто якщо вона вдавана), навіть те, як він відповідає на запитання (рецидивісти добре знають, що ні в якому разі не можна плутатись у словах, так само не можна бути веломовним), зворушливі епізоди при слуханні справи (адже істина, на жаль, не завжди справляє потрібне враження) – сила різних випадковостей впливає на рішення суду присяжних. Коли ухвалюють смертний вирок, можна не сумніватись – це наслідок збігу численних випадковостей. Знаючи, що вирок залежить від розгляду присяжними пом'якшувальних обставин, знаючи також, що французька реформа 1832 року надала присяжним право допускати невизначені обставини, що пом'якшують провину, можна собі уявити, до якої міри все залежить від настрою моменту. Вже не закон чітко визначає ті випадки, коли звинувачений заслуговує страти, а присяжні оцінюють закон «на око». Немає двох однакових судів присяжних, і той, хто за одним вирокком був страчений, за іншим разом міг би залишитись живим. Помилки забуваються. Але ж рани, завдані суспільству, від цього не загоюються. Греки вважали, що непокараний злочин оскверняє місто. Однак покарати невинного чи надмірно покарати злочинця, врешті-решт також означає забруднити свою честь. Ми, французи, це знаємо.

«Таке вже людське правосуддя – відкажуть мені – і все ж, незважаючи на свою недосконалість, воно є кращим від свавілля». Оце меланхолійне застереження є допустимим лише у випадках звичного судочинства і є ганебним, коли мова заходить про смертний вирок. Класична праця з французького права, намагаючись виправдати відсутність градацій смертної кари, говорить так: «Людське правосуддя аж ніяк не намагається забезпечити цю пропорцію. Чому? Та тому, що усвідомлює свою неповноцінність». То хіба ця неповноцінність дозволяє нам виносити остаточний вирок? Чи ж може суспільство, нездатне вершити «чисте правосуддя», чинити таку крайню несправедливість? Якщо правосуддя усвідомлює свою неповноцінність, чи не належало б йому упокоритись і намагатись більше не допускати помилок у присудах? Правосуддя постійно користується цими пом'якшувальними обставинами, але ж їх слід було б раз і назавжди закріпити і за злочинцем. Чи змогли б присяжні стати і просто так, дивлячись звинувачуваному в очі, заявити: «Якщо ми помилково засуджуємо вас до страти, то ви, знаючи слабкості людської природи, вибачте нам. Однак ми будемо судити вас, не зважаючи ні на ці слабкості, ні на закони людської природи»? Всім людям властиво помилятись. Чи може ця властивість виправдовувати трибунал і свідчити проти звинувачуваного? Думаю, що ні. І якщо земне правосуддя має сенс, то він у тому, щоб визнавати названу властивість за усіма людьми; правосуддя невіддільне по своїй суті від співчуття. Зрозуміло, що тут співчуття є усвідомленням розділеного з кимось страждання, а не легковажна поблажливність, що зневажає права і муки жертви. Чесно кажучи, деякі присяжні чудово розуміють всі ці умовності і часто допускають пом'якшувальні обставини там, де злочин нічим виправдати неможливо. Смертна кара видається їм надто жорстокою мірою, і вони воліють відмовитись від неї, лиш би не перебрати через край, позаяк крайня суворість покарання потурає злочинцеві, замість того, щоб карати його.

Є, однак, злочинці, яких би засудили будь-які присяжні. Їхні злочини безсумнівні, докази звинувачення підтверджуються зізнанням захисту. Природа і масштаби злочину не залишають надії на те, що ці люди можуть розкаятись і виправитись. Потрібно відібрати у них можливість чинити нові злочини, відтак залишається один вихід – знищити їх фізично. Лише біля цієї межі дискусія про смертну кару є законною. У всіх інших випадках аргументи консерваторів не витримують критики противників смертної кари. Але, можливо, біля цієї межі варто абстрагуватись від багатовікової історії змагань між прихильниками та противниками смертної кари і оцінити її доцільність в сучасній Європі. Можна без кінця говорити про користь чи шкоду, завдану смертною карою протягом багатьох століть. Але вона відіграє певну роль тут і тепер; тому ми маємо визначити свою позицію тут і тепер, віч-на-віч із сучасним катом. Що таке смертна кара для людей середини нашого століття? Відповідь доволі проста: наша цивілізація позбулась тих небагатьох цінностей, які в певному сенсі могли б виправдати цю кару і, навпаки, вона страждає недугами, що потребують відміни цього анахронізму. Іншими словами, відміни смертної кари мали б добиватися свідомі члени нашого суспільства з цілком логічних і зрозумілих причин.

Насамперед про логіку. Присудити людину до смертної кари – означає вирішити, що у неї немає най-

меншого шансу спокутувати свою вину. Наголошую – саме в цьому аспекті аргументи зіштовхуються між собою сліпо і безглуздо. Але ж ніхто з нас не в змозі вирішити це питання, оскільки всі ми – і супротивні сторони, і судді. Ось тут джерело невпевненості людини у праві вбивати і неспроможності переконати одне одного у своїй правоті. Без абсолютної невинності немає вищого суду. Всі ми чинимо зло. Праведників немає, є лише більш або менш справедливі серцем. Допоки живемо, ми розуміємо це і додаємо до суми наших дій трошки добра, почасти компенсуючи чинене нами зло. Право жити, що збігається з можливістю спокутувати вину, є природним правом будь-якої людини, навіть найгіршої. Найчерствіший злочинець і найнепідкупніший суддя перед цим правом рівні. Без цього права моральне життя стає неможливим. Нікому з нас не дозволено втрачати віру в людину аж до її смерті. І лише після смерті її життя можна вважати долею і аж тоді виносити остаточний вирок. Але судити людину вищим судом ще до смерті, заявляючи про закриття рахунків ще за життя кредитора, – це не наша прерогатива. Тут той, хто виносить остаточний вирок, однозначно засуджує сам себе.

Кажуть, що в епоху Просвітництва смертну кару хотіли скасувати, мотивуючи це тим, що в основі людської природи є добро, а не зло. Зрозуміло, що це не зовсім так, однозначне твердження є неможливим – останні десятиліття нашої феноменальної історії чудово це ілюструють. Але ніхто з нас не має права як верховний суддя присуджувати до знищення найчерствішого злочинця, позаяк абсолютної невинності не існує. Смертний вирок розриває єдиний незаперечний зв'язок між усіма нами – рівність, спільність перед смертю – і може бути узаконений лише істиною або принципом, суцям понад людьми.

Насправді ж смертна кара від віків була інститутом релігійним. Вирок, присуджений в ім'я короля, помазанника Божого, в ім'я церкви, або держави, яку вважають за святиню, порушував аж ніяк не цю рівність людей, а зв'язок винуватого з божественним Провидінням, яке й дарувало йому це життя. У нього відбирали лише земне життя, однак залишали можливість спокутувати вину. Істинний вирок буде винесений у світі іншому. Католицька церква, приміром, завжди визнавала необхідність смертної кари. Колись вона сама, не скуплячись, присуджувала смертні вирок, оскільки вважала, що й найчерствіший злочинець перед загрозою страти може навернутися. Саме тому на сокирі фрібурзького ката був напис: «Господи Ісусе, Ти – Суддя». Таким чином кат вершив священний обряд. Він відбирав життя у тіла, щоб відправити душу на Суд Божий.

Але що значать ці виправдання для нашого суспільства, настанови і звичаї якого втратили свій сакральний сенс? Коли суддя-атеїст, або скептик, або агностик, присуджує смертний вирок невірному злочинцеві, вирок є остаточним і переглядові не підлягає. Суддя засідає на троні Господньому⁷, не маючи його влади, ще й до того не вірячи в Нього. Він умиртвляє тому, що його предки вірили у життя вічне. Але суспільство, представником якого він нібито є, насправді просто знищує злочинця, руйнуючи таким чином спільноту людей перед лицем смерті, і утверджує себе як абсолютну цінність, позаяк претендує на абсолютну владу. Воно безжалісно знищує ізгоїв і, загордившись, уявляє себе втіленням чесноти, подібно до того як достойний городянин, вбиваючи розпутного сина, стиха собі зітхає: «Господи, ну що я маю з ним робити?». Суспільство привласнило право відбору, уподібнюючись до самої природи. Сам акт знищення воно випереджує жадливими муками, як жорстоке караюче божество. Зрештою, запевняючи, що людину слід остаточно викоринити із суспільства, оскільки вона абсолютно грішна, ми припускаємо, що суспільство є абсолютно досконалим. Ну а цьому в наші дні не повірять жодна тверезо мисляча людина. Набагато легше повірити протилежному. Наше суспільство стало поганим і злочинним якраз через те, що подає себе за найвище благо і віддавна переймається лише своїм благопристойним виглядом та своїми успіхами на історичному терені. Воно остаточно втратило сакральність, але ще в 19-му столітті заповзялось створювати ерзац релігії, пропонуючи себе в якості божества. У вченні про еволюцію та закон природнього добору, який доповнює його, майбутнє нашого суспільства поставлене на вітвар. Політичні утопії, прищеплені до цього вчення, пророкували, що замість повноти часу наступить золотий вік, наперед виправдовуючи всякі експерименти. Суспільство узаконювало те, що мало б служити майбутньому і, отже, виносило смертні вирок без обмежень. Злочином і святотатством обзивали все, що супротивилося його планам та світським настановам. Іншими словами – кат з жерця перетворився в чиновника. Висновок очевидний: суспільству середини 20-го століття, яке, згідно з усякою логікою, втратило право вимагати найвищу міру, пасувало б скасувати її з цілком прагматичних причин.

Якою ж насправді є наша цивілізація на тлі злочинів? Відповісти неважко: за останні 30 років державою вчинено набагато більше злочинів, аніж окремими громадянами. Я вже не згадую про війни, великі і малі, хоча кров – це також алкоголь, і врешті-решт вона також б'є в голову, як міцне вино. Але астрономічна кількість нещасних, убитих безпосередньо державою, значно перевищує кількість убитих приватними особами. Щораз менше ув'язнених за кримінальними справами, натомість щораз більше політичних в'язнів. Доказом цьому є безперечний факт: будь-якого, навіть найреспектабельнішого члена суспільства, можуть будь-коли засудити до смертної кари. Але ж іще на початку століття це виглядало б неймовірним. Хто вважає, що право, логіка та історія на його боці, – проливає дуже багато крові.

Наше суспільство змушене захищатися не стільки від конкретного злочинця, скільки від держави. Можливо, років через 30 співвідношення зміниться, але зараз основне і першочергове завдання – самозахист від посягання держави. Правосуддя, що ґрунтується на реалістичній оцінці існуючого статус-кво, має домагатись, щоб закон захистив людину від держави, одержимої безумством сектантства та манією величності. Га-

⁷ Відомо, що оголошення вердикту присяжних починається словами: «Перед Богом і совістю...»

сло нині в нас одне: «Нехай держава почне з відміни смертної кари!».

Відомий вислів: криваві закони – кривава мораль. Однак кожне суспільство здатне дійти до такого ступеня нищоті, що, незважаючи на увесь хаос, звичай не стануть кривавішими, аніж закони. Половина Європи пізнала цю ступінь падіння. А ми, французи, ризикуємо пізнати все це заново. Спочатку страчували під час окупації, відтак після звільнення, а товариші цих останніх страчених мріють про реванш. Деякі держави, на чий совісті надто багато злочинів, хочуть втопити свою вину в кривавих жажіттях бойні. Убивають в ім'я обоженної нації чи класу. Убивають в ім'я майбутнього суспільства, також обоженого. Той, хто нібито всезнаючий, той і всемогутній. Тлінні ідоли, жадібні до абсолютного поклоніння, безнастанно вимагають абсолютного знищення злочинця. І в ім'я сурогатів релігії гинуть позбавлені надії маси засуджених.

Чи виживе європейська спільнота середини нашого століття, якщо не прийме рішення всіма засобами захищати людину від державного гніту? Скасування найвищої міри було б рівнозначним привселюдному визнанню того, що суспільство і держава не є абсолютами, і що їм також не дозволено вбивати, не дозволено іменем закону вершити непоправне.

Якби не смертна кара, Європа не смерділа би трупами, що вже двадцять років тліють в її виснаженій землі. Все краще на нашому континенті знецінене страхом і ненавистю людей та націй. Боротьба ідей провадиться за допомогою шибениці та гільйотини. Не суспільство, природньо створене людиною, користується правом придушення, а ідеологія править і потребує людських жертв. Вже ж були написані слова: «Страта на помості свідчить про те, що життя людини перестало бути священним, коли вбивати її вважається повчальним»⁸. Зрештою, до повчання дослуховуються щораз пильніше – поганий приклад є заразний. Ця всепроникна зараза породжує хаос нігілізму. Варто, врешті, замислитися та закріпити в теорії й на практиці положення про те, що особистість є вищою цінністю, аніж держава. Будь-яка дія, що полегшує тиск суспільних сил на особистість, допоможе нашій Європі, яка знемагає від пролітої крові, стати на шлях уздоровлення. Європа хвора, бо ж ні в що не вірить, а вважає себе всезнаючою. Щоправда, це не зовсім так, бо якщо простежити за всіма бунтами та змаганнями, вона все ж таки в щось та й вірить. Вірить, що крайня нікчемність людини біля сокровенної межі змикається з її найбільшою величиною. Більшість європейців втратили віру, а з вірою й бажання заперечувати смертну кару. Але є інша частина європейців, котра не хоче поклонитись державі, що прагне замінити собою релігію. Ми знаємо достатньо, щоб сказати: «Такий ось злочинець заслугує довічної каторги», однак явно недостатньо, щоб відібрати у нього майбутнє, тобто спільну, для всіх людей можливість спокутувати свою вину. В єдиній Європі завтрашнього дня урочисте скасування смертної кари має стати першою статтею Європейського кодексу, на який ми всі так чекаємо.

Від гуманістичних ідилій 18-го століття веде пряма дорога на криваві помості, і нинішні кати, як відомо, – гуманісти. Очевидно, торкаючись проблеми смертної кари, потрібно остерігатись гуманістичної ідеології. Завершуючи свої роздуми, я хотів би наголосити, що ні ілюзії щодо добра як основи людської природи, ні віра в прийдешній золотий вік не пояснюють моїх доказів на користь скасування смертної кари. Навпаки, скасування видається мені необхідним з цілком прагматично-песимістичних, логічних і підказаних реальністю причин. Звичайно, що і серцем я прагну того ж. Хто провів стільки часу наодинці з людьми, що не сьогодні-завтра зійдуть на поміст, вже не буде тим самим, що був. Але, повторюю: я все одно не вірю, що в цьому світі ніхто ні за що не відповідає, і через те вважаю, що варто відступитись від нинішньої моди, виправдавши одночасно і жертву, і вбивцю. У цьому місиві почуттів (у гуманізмі пер.) більше легкодухості, аніж великодушності і, врешті, воно виправдовує щонайгірше. Благословляється все – і табори для рабів, і боягузлива влада, і організоване катівство, і потворний цинізм великих політиків, і нарешті – братовбивство. Все це діється навколо нас. Але саме при нинішньому стані справ синові нашого віку, щоб уздоровитись, потрібні закони і настанови, які б загнuzдали його, не занапащуючи, вели, не пригнічуючи. Йому потрібна розумна спільнота, а не анархія, в гущу якої він вкинута власною гординою та безмежною владою держави. Я переконаний – скасування смертної кари допоможе нам наблизитись до такого суспільства.

Для тих, хто вважає каторжні роботи надто м'якою карою порівняно зі смертю, треба сказати: позбавлення волі видається легкою карою тому, що сучасне суспільство навчило нас зневажати свободу. Нехай Каїн залишиться жити, але несе тавро осуду одноплемінниками: ось, як на мене, урок, що нам слід засвоїти зі Старого Заповіту, не кажучи вже про Євангеліє, замість того, щоб надихатися жорстокими прикладами Мойсеевого закону. Ніщо не заважає нам провести хоча б обмежений в часі експеримент (принаймні протягом 10 років), якщо вже наш парламент не спроможний спокутувати свою політику заохочення алкоголізму великодушною цивілізаторською акцією – остаточним скасуванням смертної кари. Смертна кара в її нинішньому вигляді – це мерзенне шкуродерство, зневажання людського духа і тіла. Відтята голова, кров, що струменем бухає з рани, нагадують про часи варварства, коли володарі намагались залякати народ жаскими, принизливими видовиськами. Зараз цей огидний ритуал чиниться потайки і поспіхом. Тоді в чому ж його суть?

Багатьом людям дуже болісно усвідомлювати, чим насправді є смертна кара, не маючи можливості перешкодити її здійсненню. Ні в людських серцях, ні в суспільних норовах не буде тривкого миру, допоки смертну кару не проголосять поза законом.

Переклад О. Пограничного

⁸ Франкар.